

פרק 3 - משקי בית ורמת חיים

מקורות והגדרות

לוחות 1-5: הלמ"ס, סקרי כח אדם (משקי בית ומשפחות - תכונות דמוגרפיות)

אומדני משקי בית ומשפחות מתקבלים מסקרי כוח אדם שוטפים, אשר משנת 2012 עברו ממתכונת רבעונית למתכונת חודשית.

הלוחות בפרק מתייחסים לכלל משקי הבית, פרט למשקי הבית בקיבוצים, במוסדות, במעונות סטודנטים ואנשים הגרים מחוץ ליישובים.

משק בית - אדם אחד או קבוצת אנשים הגרים יחד בדירה אחת באופן קבוע ברוב ימות השבוע, ויש להם תקציב הוצאות משותף למזון. משק בית יכול לכלול אנשים שאינם קרובי משפחה.

גודל משק בית - נקבע לפי מספר הנפשות הכלולות במשק הבית לפי ההגדרה הנ"ל.

סוג משק בית - נקבע לפי יחסי הקרבה שבין הנפשות המשתייכות אליו ומשתנים דמוגרפיים נוספים. סוג משק הבית כולל משקי בית משפחתיים ולא משפחתיים.

משק בית משפחתי - משק בית שיש בו לפחות "משפחה" אחת. "משק בית משפחתי" יכול לכלול: משפחה אחת, משפחה אחת עם אחרים או שתי משפחות ויותר.

משק בית לא משפחתי - משק בית הכולל אדם אחד בלבד או קבוצת אנשים שאינם משפחה.

ילדים עד גיל 17 במשק הבית - כולל את כל הילדים עד גיל 17 (כלומר, עד גיל 18 לא כולל 18) במשק הבית. אינו כולל בני 15-17 שיש להם בן/בת זוג ו/או ילדים משלהם במשק הבית.

משפחה - משפחה גרעינית של שני אנשים או יותר החולקים משק בית אחד וקשורים זה לזה כבעל ואישה, כזוג ללא נישואין, או כהורה וילד. כך, משפחה יכולה להיות זוג בלבד, זוג עם ילדים (בקבוצות גיל שונות לפי גיל הילד הצעיר), או הורה יחיד (משפחה חד-הורית) עם ילדים.

משפחה כוללת גם משפחה של סב/סבתא עם נכדים בגיל 15 ומעלה ללא הוריהם, או אחים בלבד בגיל 15 ומעלה הגרים יחד, ללא בני זוג וללא ילדים.

משפחה חד-הורית כוללת גם משפחות שבהן ההורה נשוי, אך בן/בת הזוג אינו נוכח במשק הבית ברוב ימי השבוע או שאינו שייך לאוכלוסיית הסקר.

לוחות 6, 7, 9-17, 20-21, 27: הלמ"ס, סקר הוצאות משק הבית, 2012

ראש משק בית - ראש משק בית כלכלי הוא המפרנס העיקרי של משק הבית (נקבע לפי מידת ההשתייכות לכוח העבודה והיקף המשרה, ללא התייחסות לגיל או למין).
ראש משק הבית הוא המועסק שעובד בדרך כלל 35 שעות או יותר בשבוע, והוא קודם למועסק שעובד עד 34 שעות בשבוע, שקודם לבלתי מועסק.
אם יש יותר מאדם אחד במשק הבית שמתאים להגדרה, או שאין אדם מתאים להגדרה, ייקבע כראש משק הבית האדם שהמרוויחין מחשיב כראש משק הבית.

מפרנס - אדם שעבד והשתכר לפחות יום אחד בשלושת החודשים לפני בואו של הסוקר למשק הבית.

- **הכנסה כספית ברוטו**
סך ההכנסות הכספיות השוטפות של משק הבית לפני ניכוי תשלומי החובה (מס הכנסה, ביטוח לאומי וביטוח בריאות). הכנסה זו כוללת את כל ההכנסות של כל אחד מבני משק הבית מעבודה שכירה או עצמאית, מרכוש, מריבית או מדיבידנדים, מתמיכות ומקצבאות ממוסדות ומפרטים, הכנסות מפנסיות וכל הכנסה שוטפת אחרת. לא נכללים תקבולים חד פעמיים כגון ירושה או פיצויים. כמו כן, ההכנסה לא כוללת זקיפות בעבור הכנסות הנובעות משימוש בדיוור עצמי, או בעבור סוגים שונים של הכנסות ב"עין" (הכנסות שאינן כספיות).
- **הכנסה מהון**
סך הכנסות מרכוש בארץ ובחו"ל; הכנסות מריבית על פיקדונות ועל אגרות חוב ודיבידנדים על מניות.
- **תשלומי חובה**
המיסים הישירים המוטלים על ההכנסות השוטפות - מס הכנסה ותשלומים לביטוח הלאומי ולביטוח בריאות ממלכתי. תשלומים אלה חושבו על פי כללי המס הנהוגים במשק ולא התקבלו ישירות ממשקי הבית (נכללים בהוצאות שאינן לתצרוכת).
- **הוצאה כספית לתצרוכת**
ההוצאה שמשק הבית מוציא בפועל על צריכת מוצרים ושירותים, ללא אומדן ההוצאה על שירותי דירה ורכב.
- **הוצאה כוללת לתצרוכת**
סך כל התשלומים שמשלם משק הבית על קניית מוצרים או שירותים, וכן זקיפת הוצאה לצריכת שירותי דירה ורכב (שכן קניית מוצרים אלה מוגדרת כהשקעה ולא כתצרוכת). התשלומים כוללים לעתים גם ריבית, דמי הובלה או התקנה. קניית מוצר נחשבת לפי יום קבלתו, וסכום הקניה **המלא** נחשב כהוצאה למוצר ביום הגעת המוצר לדירה, גם אם עד למועד זה שולם תשלום חלקי. ולכן, מקדמה שמשלם משק הבית על חשבון מוצר או שירות שטרם נתקבל או החזר חוב על חשבון מוצר שכבר נמצא בבית, אינם נחשבים כהוצאה לתצרוכת אלא כהגדלת החיסכון.
- **הוצאה כוללת לתצרוכת לנפש סטנדרטית צריכת דיוור "בעין"**
סך ההוצאה החודשית הכוללת לתצרוכת למשק בית חלקי מספר הנפשות הסטנדרטיות במשק הבית (ראה הגדרה בהמשך).
- **ביטוח בריאות**
זקיפת ערך ההוצאה החודשית עבור צריכת שירותי דירות בבעלות, דירות בדמי מפתח ודירות "חינם". (מופיע בלמ"ס כצריכת שירותי דיוור).
- **הוצאות אחרות לבריאות**
קבוצה זו כוללת משנת 1997 רק את התשלומים עבור ביטוח בריאות **משלים** של קופות החולים ואת ביטוח הבריאות בחברות ביטוח. התשלום עבור ביטוח בריאות ממלכתי, שנחשב כמס, הוא חלק מתשלומי החובה.
- **הוצאות אחרות לבריאות**
קבוצה הכוללת תשלומים לקניית תרופות, מוצרים להגיגנה אישית, משקפיים ועדשות מגע ועוד.
- **הוצאות לכלי רכב**
קבוצה הכוללת זקיפת ריבית ופחת לרכב, הוצאות קבועות ומשתנות לכל סוגי הרכב, קניית רכב דו-גלגלי וכן שכירת רכב.
- **הוצאות אחרות (בתחבורה)**
קבוצה הכוללת הוצאות עבור לימוד נהיגה, חידוש רישיון נהיגה, הובלות למיניהן ותשלום בעבור חנייה.
- **מוצרים ושירותים אחרים**
קבוצת תצרוכת "ראשית", הכוללת מוצרים כמו סיגריות, קוסמטיקה, תכשיטים ושירותים משפטיים.
- **בעלות על מוצר בר קיימה**
שיעור משקי הבית בקבוצה מסוימת, שיש ברשותה או עומד לשימושה מוצר בר קיימה מסוים, למשל: אחוז משקי הבית בת"א-יפו שיש ברשותם טלוויזיה, מחשב אישי, מכונית, טלפון נייד וכו'.
- **מדד המחירים לצרכן**
מדד המחירים לצרכן מודד את אחוז השינוי שחל במשך הזמן בהוצאה הדרושה לקניית "סל קבוע" של מוצרים ושירותים, שמחיריהם ניתנים למדידה סדירה. "סל" זה מייצג את תצרוכתה של אוכלוסיית משקי הבית. המדד משמש בעיקר להצמדות שונות, לקביעת תוספת היוקר, לתעריפי השכר ולניתוח מגמות המחירים במשק. (למדד המחירים לצרכן לאורך שנים, ראה הלוח להלן).

מדד המחירים לצרכן לאורך שנים -

שנה	¹ 2007	¹ 2008	² 2009	² 2010	³ 2011	³ 2012	⁴ 2013
ממוצע שנתי	100.5	105.1	103.3	106.1	103.5	105.2	101.6

1. הבסיס 100=103.8 (ממוצע 2006).
2. הבסיס 100=105.1 (ממוצע 2008).
3. הבסיס 100=106.1 (ממוצע 2010).
4. הבסיס 100=105.2 (ממוצע 2012).

עד שנת 2003 סופקו נתוני העוני לאוכלוסיית העיר תל-אביב-יפו על ידי המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון. מאותה שנה מפרסם המוסד לביטוח לאומי נתונים אלו ברמה כלל ארצית וברמת המחוז בלבד. החל משנת 2004 הנתונים מתקבלים מהלמ"ס. החל ב-2002 הנתונים כוללים את תושבי מזרח ירושלים הערבים.

הנתונים שהתקבלו לאוכלוסיית העיר לשנת 2012 מבוססים על סקר הוצאות משק הבית ועובדו על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (נתונים אלו הם בני השוואה לנתונים שסופקו בעבר על ידי המוסד לביטוח לאומי).

הכנסה פנויה (הכנסה נטו) - הכנסה כספית ברוטו של משק הבית (כמוגדר לעיל), לאחר ניכוי תשלומי החובה. נתוני ההכנסה נטו לא התקבלו ישירות ממשקי הבית שנחקרו, אלא חושבו על סמך נתוני ההכנסה ברוטו וכללי המס הנהוגים במדינת ישראל. ההכנסה נטו מחושבת לנפש סטנדרטית, ועל כן ההכנסה של משק הבית נטו מחולקת במספר הנפשות הסטנדרטיות של משק הבית.

נפש סטנדרטית - גודל משק הבית משפיע על רמת החיים שאפשר לקיים מהכנסה נתונה. על מנת ליצור בסיס מתאים יותר להשוואת רמת החיים של משקי בית בעלי מספר נפשות שונה, נהוג להשוותם לפי הכנסה לנפש. מקובל גם להניח, שמספר הנפשות במשק בית אינו משפיע באופן אחיד ושווה על רמת החיים האפשרית מהכנסה נתונה, משום שקיימים, לפי אותה הנחה, יתרונות לגודל. לכן, נערכה (ע"י הלמ"ס) טרנספורמציה של מספר הנפשות לפי סולם אחיד. הסולם קובע כיחידת בסיס משק בית בן שתי נפשות; ככל שעולה מספר הנפשות, ניתן משקל שולי הולך ופוחת לכל נפש המתווספת למשק הבית. באמצעות סולם זה מתרגמים את גודל משק הבית למספר נפשות "סטנדרטיות". פירוט הסולם בלוח שלהלן:

קו העוני לנפש סטנדרטית - ההכנסה לנפש סטנדרטית השווה ל-50% מההכנסה הפנויה החציונית לנפש סטנדרטית.

מעבר ממספר נפשות במשק בית למספר נפשות "סטנדרטיות"

מספר הנפשות במשק בית	"מספר הנפשות" "סטנדרטיות"	"משקל" שולי לנפש	"משקל" ממוצע לנפש
1	1.25	1.25	1.25
2	2.00	0.75	1.00
3	2.65	0.65	0.88
4	3.20	0.55	0.80
5	3.75	0.55	0.75
6	4.25	0.50	0.71
7	4.75	0.50	0.68
8	5.20	0.45	0.65
+9	לכל נפש נוספת	0.40	

לוח 8: המוסד לביטוח לאומי, מנהל המחקר והתכנון

משפחה חד-הורית - משפחה שבה הגידול היומיומי של הילדים בגיל 0-17 (עד גיל 18 לא כולל 18) נעשה ע"י הורה אחד, שהינו רווק/ה, גרוש/ה או אלמנ/ה. כאשר ההורה הוא רווק/ה או גרוש/ה, ייתכן שיש השתתפות בגידול הילד, במידה זו או אחרת, של בן הזוג (אם/אב של הילד) שאינו חי במשק הבית.

לוחות 18-19: המוסד לביטוח לאומי, מנהל המחקר והתכנון

- שכיר** - שכיר מוגדר כעובד המקבל שכר ממעסיקו הרשום במס הכנסה ובביטוח לאומי והמדווה על התשלום מדי חודש. גם אם השכיר היה מועסק בכמה מקומות עבודה, הוא נספר רק פעם אחת, כך שהנתונים משקפים את מספר השכירים ולא את מספר המשרות. בהגדרת "שכיר" כלולות גם קבוצות העובדים הבאות: חברי קיבוצים ומושבים שיתופיים, עובדים במשק בית וחיילים בשירות קבע. אין נמנים עם השכירים תושבים זרים המועסקים בישראל כגון: תושבי השטחים ועובדים זרים בלי תעודת זהות ישראלית.
- שכר** - הכוונה לשכר ברוטו לחודש, הכולל את כל התשלומים ברוטו ששולמו לעובד שכיר במשך החודש, כגון: שכר יסוד, תוספת יוקר, תוספת ותק, מקדמות, תשלומים בעבור שעות נוספות, פרמיות, תגמולים, קצובות, מענקים ותוספות למיניהן (שוטפים או חד פעמיים), כמו כוננויות, תורנויות, "חודש 13", קצובת נסיעה, גמול השכלה, גמול השתלמות, תשלומים בעבור החזקת רכב, דמי הבראה וכו'. השכר ברוטו אינו כולל הוצאות נלוות שהמעסיק מפריש לקרנות (כגון קרנות פנסיה או קופות גמל), לביטוח לאומי ולמס מקביל, למס מעסיקים וכו'.
- משך העבודה** - מספר החודשים שעבורם שולם השכר לעובד השכיר, בלא להתחשב במספר ימי העבודה שעבד בחודש, בחלקיות המשרה במונחים של ימי עבודה, או במספר שעות העבודה ביום.
- עצמאי** - עצמאי הוא מי שעובד בעסק שלו או במשק שלו, שמתנהל על שמו תיק שומה במס הכנסה ובביטוח לאומי ואשר משלם דמי ביטוח בעד עצמו.
- הכנסה של עצמאים** - הכוונה בדרך כלל לשומה שנתקבלה מפקיד השומה. לכ-25% מן העצמאים אין שומות, ולכן בסיס הגבייה נקבע או על פי הצהרתו האישית של המבוטח העצמאי או על פי "קביעה" של המוסד, שניתן לערער עליה ולשנותה. בגלל קשיים טכניים, הכנסת העצמאים הרשומה בקובצי המוסד היא ההכנסה "הגולמית", דהיינו, כל ההכנסה מעבודה, גם אם אינה חייבת בדמי ביטוח (כגון הכנסה מעל הסכום המירבי לתשלום דמי ביטוח). יש לזכור, כי ההכנסות הרשומות לא תמיד סופיות, ובשנים שלאחר מכן מתקבלים ממס הכנסה "הפרשי שומה" רבים המתקנים את ההכנסה הזמנית.

שכר מינימום ושכר ממוצע -

- שנת 1990: שכר מינימום - 929 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 2,137 ש"ח.
- שנת 1995: שכר מינימום - 1,750 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 4,083 ש"ח.
- שנת 2000: שכר מינימום - 2,923 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 7,188 ש"ח.
- שנת 2005: שכר מינימום - 3,335 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 6,964 ש"ח.
- שנת 2006: שכר מינימום - 3,501 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 7,383 ש"ח.
- שנת 2007: שכר מינימום - 3,749 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 7,537 ש"ח.
- שנת 2008: שכר מינימום - 3,850 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 7,663 ש"ח.
- שנת 2009: שכר מינימום - 3,850 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 7,928 ש"ח.
- שנת 2010: שכר מינימום - 3,850 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 8,015 ש"ח.
- שנת 2011: שכר מינימום - 4,100 ש"ח לחודש עבודה (החל מה-1.7.2011). שכר ממוצע לחודש עבודה - 8,307 ש"ח.
- שנת 2012: שכר מינימום - 4,300 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 8,619 ש"ח.
- שנת 2013: שכר מינימום - 4,300 ש"ח לחודש עבודה. שכר ממוצע לחודש עבודה - 8,828 ש"ח.

לוחות 22-23: הלמ"ס, צפיפות דיור בישראל, 2012

לוחות 24-26: הלמ"ס, סקרי מחירי זירות בבעלות הדיירים ושכר זירה של זירות בשכירות

לוחות 28-29: הלמ"ס, מפקד האוכלוסין 2008, מדד חברתי-כלכלי

על בסיס נתונים שהתקבלו ממפקד האוכלוסין 2008, חושב על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה המדד החברתי-כלכלי של האוכלוסייה ביחידות גיאוגרפיות שונות. מדד זה מבטא שילוב של תכונות בסיסיות של היחידה החברתית הרלוונטית. הוא כולל 16 משתנים המתארים מאפיינים דמוגרפיים, השכלה וחינוך, תעסוקה וגמלאות ומאפייני רמת חיים.

להלן פירוט של מדדים שונים שנועדו לשקף את המדד החברתי-כלכלי של האוכלוסייה ע"פ היחידות הגאוגרפיות השונות:

אשכול ארצי - אשכול חברתי-כלכלי של ערים ורשויות מקומיות

על בסיס המדד החברתי-כלכלי דורגו כל הערים והרשויות המקומיות וסווגו ל-10 אשכולות המבטאים את הרמה החברתית-כלכלית של הערים והרשויות המקומיות, בהשוואה לשאר הרשויות המקומיות בישראל. דירוג הרשויות נע בין אשכול 1 - רמה חברתית-כלכלית נמוכה יחסית, לאשכול 10 - רמה חברתית-כלכלית גבוהה יחסית. מדד זה מאפשר להשוות בין ערים ורשויות מקומיות.

אשכול פנים עירוני - אשכול חברתי-כלכלי פנים עירוני בת"א-יפו

לשלוש הערים הגדולות (ירושלים, ת"א-יפו וחיפה) חושב גם מדד חברתי-כלכלי פנים עירוני עבור כל אזור סטטיסטי. על בסיס מדד זה שויכו האזורים הסטטיסטיים בתוך כל עיר ל-10 אשכולות המבטאים את הרמה החברתית-כלכלית הפנים עירונית. אשכול 1 מעיד על מצב חברתי-כלכלי נמוך יחסית בהשוואה לאזורים אחרים בעיר ואשכול 10 מעיד על מצב חברתי-כלכלי גבוה יחסית בהשוואה לאזורים אחרים בעיר. מדד זה מאפשר להשוות בין אזורים שונים בתוך העיר. לא ניתן להשוות את הסיווג של ת"א-יפו לסיווגים בערים אחרות.

לוחות 30-32: הלמ"ס, הסקר החברתי 2013

הסקר החברתי נערך באופן שוטף החל בשנת 2002, ע"י הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. זהו הסקר הראשון של הלמ"ס אשר מסגרת הדגימה שלו מבוססת על קובץ מרשם התושבים. הסקר מספק מידע מעודכן על תנאי החיים של החברה ועל רווחת האוכלוסייה בישראל, כולל תפיסות ועמדות של הציבור. הסקר החברתי מורכב משני חלקים עיקריים: **גרעין קבוע**, המכיל מספר רב של שאלות במגוון תחומי חיים, כגון: בריאות, דיור, תעסוקה ומצב כלכלי, וחלק נוסף המוקדש בכל שנה לנושא אחר - **נושא שנתי מתחלף**, שבו שאלות העוסקות בתחום אחד בהרחבה (הלוחות המוצגים בפרק זה לקוחים מהגרעין הקבוע בלבד). הסקר החברתי עוסק במגוון תחומי חיים, כגון: בריאות, דיור, תעסוקה, מצב כלכלי וכו'. אוכלוסיית הסקר כוללת את האוכלוסייה הקבועה של מדינת ישראל, בגילאי 20 ומעלה (נכללים בה גם דיירי המוסדות השוהים במוסד שלא לצרכים טיפוליים כמעונות סטודנטים, מרכזי קליטה ותכניות דיור מוגן לאוכלוסייה המבוגרת). עולים חדשים נכללו באוכלוסיית הסקר, רק אם שהו לפחות 6 חודשים בארץ. החל משנת 2004 נכללים גם תושבי מזרח ירושלים. בשנת 2013 מסגרת הדגימה בסקר התבססה על מרשם התושבים המעודכן לאפריל 2012. בסה"כ נדגמו בישראל כ-7,500 בני 20 ומעלה ובת"א-יפו נדגמו 445 בני 20 ומעלה.

הערה: הסקר החברתי מבוסס על מדגם נפשות (בני 20 ומעלה), לכן יש להמנע מלייחס לאומדנים אלו תכונות של משקי בית.